

di genus, probabilitas, inquam, practica cuique ea bene utenti per omnem vitam praestat; est enim prudentiae fundamentum, qua nihil homini ad vitam beate ducendam utilius, ne dicam, magis necessarium est: sed nec error etiam in alio quocunque ratiocinandi genere magis periculosus est & noxius, quam sit in eo; cautionibus igitur, si alibi, hic maxime opus est; earum aliquas hic indicabimus. 10 Cave! omnimodam & absolutam in alterutro hoc argumento certitudinem quaeras. 20 Cave! ex una statimque alterave hominis actione ad ejus indolem concludas: nisi tamen actio sit talis, ut eam manifeste prodar. 30 Cave! tibi persuadeas, animi indolem haud unquam mutari. Plura addentur in Praelectionibus, ubi exemplis etiam hic dicta illustrabuntur.

CAPUT XII.

DE PROBABILITATE HISTORICA; DE ARTE ITIDEM ET PROBABILITATE HERMENEUTICA.

§. I.

Probabilitas historica quid? quodnam ejus sit objectum?

Probabilitas historica est, qua ad alicujus veritatem ab aliorum testimonio concluditur. Proprium itaque probabilitatis historicae objectum singularia seu facta constituunt, & facta quidem, quo-

quorum intuitivam ipsi cognitionem non habemus: etenim quod universalia, quaestiones scilicet de rerum natura, proprietatibus, relationibus & causis adtinet, ex ratione tales decidendae sunt, nec aliorum quoad istas testimonia valere plus possunt, quam valent rationes, quae ab eis adducuntur. Ejusmodi autem rationes, etiamsi forte adductae non sint, adesse aliquando quidem merito praesumitur; veluti si viri graves, nihil alias sine ratione sufficiente adserere soliti quidquam adseverent; hac tamen praesumptione contentum esse philosophum haud decet, nec argumentis ab auctoritate petitis in quaestionibus ad rationem pertinentibus, nisi contra stupidos forte & tardioris ingenii homines, qui tertium numero, quam rationum pondere malint convinci, Philosophus facile utatur. Facta porro, quorum intuitivam ipsi cognitionem habemus, ex aliorum testimonio a nobis primum addisci, necesse non est.

§. 2.

Quid ars, quid probabilitas itidem hermeneutica? Interpres quis dicatur?

Ad probabilitatem historicam omnino & ante omnia requiritur, ut quis sensum verborum, quibus testimonium profertur, plane adsequatur: fecus enim nequidem scire poterit, quid sit, quod factum esse perhibetur; hoc autem cum saepe difficile, & sensus verborum non raro valde sit obscurus; opus est regulis seu modo, quo in verum hunc verborum sensum inquiretur, qui modus juxta regulas in verum verborum sensum inquirendi, eumque probabiliter inveniendi *Ars*, ipsa

autem cognitio saltem probabilis istius sensus *Probabilitas* hermeneutica vocatur. Interpres tandem dicitur, qui in verum verborum sensum juxta regulas inquit, eumque probabiliter saltem detegit:

§. 3.

Fundamentum probabilitatis hermeneuticae.

Probabilitas hermeneutica ceu fundamento nititur potissimum sequentibus: jure praesumitur 1º verbis ab aliquo quocunque adhibitis semper aliquem, & eum quidem sensum omnino adtribui, qui cum genio, moribus & usu loquendi tum temporis, quo scriptum consignatum est, cum ipsius etiam Scriptoris maxime convenit. Praesumendum est porro 2º, neminem sibi ipse velle contradicere, aut aliquid proferre, quod sit absurdum, quod scopo scilicet, quem sibi proposuit, repugnet, &c.

§. 4.

Regulae pro determinando gradu probabilitatis hermeneuticae.

Inde pro determinando gradu probabilitatis hermeneuticae fluunt regulae sequentes: eo probabilius est, hunc vel illum esse verum verborum sensum, quo sensus ille 1º cum genio, moribus & usu loquendi tum temporis, cum ipsius etiam Scriptoris, 2º cum fine seu scopo scribentis, item 3º cum caeteris ejusdem scriptis &c. magis convenit; sicuti contra, si cui ex dictis minus conveniat, improbabilius, & si plane repugnet, falsus erit; nisi tamen

tamen verum esse, aliunde & per momenta forte extrinseca probetur.

§. 5.

Dotes in Interprete requisitae.

Ex his porro manifestum est, plures in Interprete dotes requiri, earumque potiores saltem esse sequentes, 1o ut genium linguae, qua Scriptor usus est, mores etiam & usum loquendi tam temporis, quo scriptum consignatum est, quam Scriptoris habeat perspecta; 2o ut finem scopumque scribentis probe internoscat; 3o ut caetera ejus scripta habeat comperta, 4o ut eorum quoque, ad quae scriptum pertinet, sufficiente polleat cognitione, ac 5o tandem, ut veritatis simul & aequitatis omnino sit studiosus.

§. 6.

Cur hic omittantur regulae, quae ab aliis addi adhuc solent?

Non equidem ignoramus, alias adhuc complures ab aliis regulas hic addi; quas studio hic praetermittimus, aut quod in aliis jam positis continentur, aut quod ad alias plane scientias, veluti Theologiam, aut Jurisprudentiam, minime vero ad Logicam pertineant; in ipsis tamen praelectionibus quarundam adhuc fieri mentio, ubi modus pariter regulas has rite adplicandi tyronibus explanabitur.

§. 7.

Speciale artis hermeneuticae adjumentum petitur ex antecedentibus.

Caeterum ceu speciale artis hermeneuticae adjumentum considerari debent, quae de vocibus supra *Lib. 1. Part. 2.* de propositionibus itidem, *L. 2. Part. 2.* a nobis disputata sunt, quaeque hic repetere supervacuum foret.

§. 8.

Probabilitas historica unde aestimanda?

Cognito jam vero verborum sensu necessum est porro, ut 10 inter testes rite discernatur; 20 factum, omniaque ejus adjuncta adcurate expendantur; 30 stilus attendatur: etenim ex tribus hisce probabilitas historica ejusque gradus aestimandus est.

§. 9.

Quid ad probabilitatem historicam stilus conferat?

Stilum triplicem distingui, oratorium scilicet, poeticum & simplicem jam supra *Cap. 9. § 10.* memoratum fuit; jam vero ex triplici hoc stilo simplex, qui narratorius etiam seu historicus vocatur, in factorum narratione jure praefertur, ita, ut factum, quod historice, seu stilo simplici narratur, plus sibi ei quoad singula praesertim adjuncta mereatur, quam si poetice aut oratorie perhibeatur: Stilus namque poeticus. fictiones amat, ornatum quae-

quaerit oratorius, nudam sine fūco, sine ornatu
exquisito veritatem simplex exprimit.

§. 10.

*Quid intersit factum ejusque adjuncta adcurate
expendi?*

Factum porro, ejusque adjuncta adcurate ex-
pendenda sunt, ut ita intelligatur, an factum
in se jam & intrinsece probabile, an vero insolitum
sit & improbabile, aut plane impossibile: factum
enim in se jam & intrinsece probabile accedente vel
unius etiam testimonio admodum probabile eva-
dit; cum factum contra insolitum & improbabile,
ut aliquam habeat probabilitatem, aut plures, aut
testis saltem omni exceptione major perhibere de-
beat. Quod impossibile est, etsi plures forte id
factum esse adtestentur, nunquam probabile esse
potest.

§. 11.

Regulae ratione testium observande.

Regulae tandem ratione testium observandae po-
tiores saltem sunt sequentes:

- I. Probabilius est testimonium viri prudentis, &
judicandi dexteritate pollentis, quam hominis
plebeji & rudis; nisi factum forte sit ejusmodi,
ut ad illud rite observandum solertia plane opus
non sit, sed solos sine arto sensus adhibere suffi-
ciat; quo in casu testimonium hominis indocti
minusque sagacis testimonio prudentis simulque
callidioris jure praeferrī nonnunquam poterit,

praesertim si cum facto conjunctae sint sequelae minus commodae.

- II. Testi, quem partium studio occupatum esse constat, nullam habendam esse fidem, ratio dicitur, sicut nec illi fides habenda est, quem in falso aliquandoprehendimus.
- III. Auctoritas testis, ut ajunt, oculati, seu qui intuitivam ipse facti cognitionem habuit, prior est testi auriti, seu qui aliquid contigisse ex aliorum narratione seu testimonio didicit; imo testis, ut ita dicam, auritus auctoritatem ex se nullam, atque ita majorem non habet, quam habet ille, quo narrante factum ipse primum didicit.
- IV. Probabilius est factum, quod perhibet testis coevus aut quasi coevus, quam quod alius facto multo posterior refert.
- V. Advertendum est denique, num testimonium publicae statim lucis sit factum; an vero inter privatos parietes concinnatum: major namque publico, quam privato testimonio fides communiter nec immerito tribui solet. Ex his porro alias probabilitatis historicae regulas legesque statuere difficile non est, quarum declarationem praelectionibus reservamus.

§. 12.

Resolvitur quaestio notatu digna.

Solet, si quando testes juniores facti mentionem faciant, quod silentio praetereunt antiquiores, istud anteriorum silentium pro argumento falsitatis vel improbabilitatis saltem adduci; sed jure quae-

quaeritur: an & in quantum ex ejusmodi silentio
 ceu argumento negativo aliquid revera proberur?
 ad quam quaestionem respondemus, quod, si
 factum memoratu dignum sit, nec ullus coevo-
 rum ejus mentionem faciat, factum hoc ipso red-
 datur improbable, nec posteriorum testimonio
 probabile evadat; non enim facile praesumendum
 est, quod homines rem notatu dignam sui tempo-
 ris plane neglexerint, nisi forte praegnans quae-
 dam hujuscemodi silentii causa doceri queat; veluti
 si magna inde incommoda Scriptori fuissent perti-
 nescenda. Validius tamen argumentum istud ne-
 gativum censetur, si ne privati etiam historici
 de re illa aliquid meminerint: in privatis namque
 testimoniis pro lege observari consuevit: ne quid
 veri non audeant; cum in publicis contra tenenda
 lex sit; ne quid falsi audeant commemorare.

C A P U T XIII.

ARTIS CRITICAE ELEMENTA.

§. I.

Ars critica quid?

Ars critica latius nonnunquam accipitur ita, ut
 hoc nomine ars de veritate tum certa, cum
 probabili rite dijudicandi significetur; verum cum
 aliis ejus significationem hic paulo restringimus;
 nec aliud ejus nomine intelligi volumus, quam
 artem de Scriptorum operibus judicandi, verosque
 ac genuinos Auctorum partus a spuris, subpositis
 scilicet, mutilatis, aut interpolatis discernendi.

§. 2.